

J. Mortier/N. Verhoeven

Sociale kaart van het onderwijs in België

I. Structuur van het Belgische onderwijs

De onderwijsstructuur in Duitstalig, Franstalig en Nederlandstalig België is aan dezelfde nationale onderwijswetgeving onderworpen. Wel kunnen er in de organisatie verschillen optreden. Wij zullen deze uiteenzetting echter beperken tot de nationale structuur.

Het Belgisch onderwijs bestaat uit vier niveaus: het kleuteronderwijs (voor kinderen van 2 1/2 jaar tot 6 jaar), het lager onderwijs (van 6 tot 12 jaar), het secundair (van 12 tot 18 jaar) en het hoger onderwijs (vanaf 18 jaar). Het kleuter- en lager onderwijs vormen samen het basisonderwijs.

De leerplicht in België gaat in na de zomervakantie van het jaar waarin het kind 6 jaar wordt en duurt 8 jaar (tot 14 jaar). Op dit ogenblik bestaan er ministeriële voorstellen om de leerplicht uit te breiden tot 16 jaar.

Het basisonderwijs

Het *kleuteronderwijs* (zie schema 1) is in België niet verplicht. Maar bijna alle kinderen van de leeftijdscategorieën van 3 tot 6 jaar volgen dit onderwijs. Ofschoon de kleuterleidsters hier uitgaan van een bepaald 'werkplan', kan men niet stellen dat zij 'onderwijzen' zoals in de lagere school en op de andere niveaus gebeurt.

Kinderen van 18 maanden tot 2 1/2 jaar kunnen opgenomen worden in een peuterschool. Deze peuterscholen worden echter nog niet beschouwd als een deel van de onderwijsstructuur.

Voor gehandicapte kinderen bestaat een buitengewoon kleuteronderwijs. Daarenboven zijn er ook enkele anti-autoritaire kleuterscholen, zij het vrij uitzonderlijk. Het *lager onderwijs* (zie schema 1) (LO) is verplicht voor alle kinderen. Het is ingedeeld in 6 leerjaren (van 6- tot 12-jarige leeftijd) en deze 6 leerjaren worden opgedeeld in drie graden van elk twee jaar. Bij het einde van het zesde leerjaar krijgt de leerling een eindrapport van het lager onderwijs. Het leerplan van de lagere school voorziet in leren schrijven, lezen en rekenen. Daarnaast gaat de aandacht naar moedertaal, tweede taal (Frans of Nederlands), godsdienstonderricht of zedenleer, werkelijkheids-onderricht (aardrijkskunde, geschiedenis, natuurkunde), lichamelijke opvoeding, tekenen en zingen. In de eerste twee graden is deze vakopdeling niet zo sterk aanwezig, in de derde graad wel. Sedert 1973 is in enkele scholen als experiment het Vernieuwd Lager Onderwijs gestart. Dit onderwijs wil kleuterschool en lagere school integreren

Schema 1
Algemene structuur van het Belgisch onderwijs

Leeftijd	BASISONDERWIJS			SECUNDAIR ONDERWIJS			HOGER ONDERWIJS				
	Kleuteronderwijs	Lager Onderwijs	Secundair onderwijs van het type I	Secundair onderwijs van het type I	Secundair onderwijs van het type II	Lagere cyclus	Hogere cyclus	Universitair onderwijs	Korte type	Lange type	
2	(1) - (2) - (3)	(1) - (2) 1 ^e graad (3) - (4) 2 ^e graad (5) - (6) 3 ^e graad	(1) - (2) 1 ^e graad (3) - (4) 2 ^e graad (5) - (6) 3 ^e graad	(1) - (2) 1 ^e graad (3) - (4) 2 ^e graad (5) - (6) 3 ^e graad	(1) - (2) 1 ^e graad (3) - (4) 2 ^e graad (5) - (6) 3 ^e graad	(1) - (2) 1 ^e graad (3) - (4) 2 ^e graad (5) - (6) 3 ^e graad	(1) - (2) 1 ^e graad (3) - (4) 2 ^e graad (5) - (6) 3 ^e graad	(1) - (2) 1 ^e graad (3) - (4) 2 ^e graad (5) - (6) 3 ^e graad	(1) - (2) 1 ^e graad (3) - (4) 2 ^e graad (5) - (6) 3 ^e graad	(1) - (2) 1 ^e graad (3) - (4) 2 ^e graad (5) - (6) 3 ^e graad	(1) - (2) 1 ^e graad (3) - (4) 2 ^e graad (5) - (6) 3 ^e graad
1/2											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
11											
12											
13											
14											
15											
16											
17											
18											
19											
20											
21											
22											
23											
24											

Opmerking: voor sommige richtingen loopt het onderwijs van het korte type over 3 jaar, de tweede cyclus van het lange type over 3 jaar, de eerste cyclus van het universitair onderwijs over 3 jaar en de tweede cyclus van het universitair onderwijs over 3 of 4 jaar.

en daarenboven de tekorten van elk kind direct remediëren. Het experiment loopt nog steeds.

Verder wordt in een aantal scholen ook lager onderwijs gegeven dat afwijkt van het gekijkte leerplan (Montessori- of Steinerscholen), maar dergelijke initiatieven zijn niet talrijk.

Gehandicapte kinderen hebben recht op Buitengewoon Onderwijs. Dit wordt ingedeeld in vier categorieën, nl. voor mentaal gehandicapten, karakterieel gehandicapten, fysisch gehandicapten en zintuiglijk gehandicapten. De leerplicht voor deze kinderen is dezelfde als voor de andere, uitgezonderd voor de verstandelijk gehandicapten (tot 16 jaar). Ongeveer 3% van de kinderen van 4 tot 16 jaar volgen buitengewoon onderwijs.

Het secundair onderwijs

Sedert 1970 bestaan er in België twee verschillende vormen van secundair onderwijs: het Vernieuwd Secundair Onderwijs (VSO of secundair onderwijs van type I) en het traditionele onderwijs (secundair onderwijs van type II). Het rijksonderwijs (zie verder) is integraal georganiseerd volgens het type I, terwijl het vrije, katholieke onderwijs nog overwegend de traditionele opbouw volgt. Tal van vrije scholen zullen nochtans in de volgende jaren overschakelen naar type I. Omwille van het grondwettelijk recht op vrijheid van onderwijs kan men de vrije scholen echter niet verplichten dit te doen. In het schooljaar 1979-80 zat in Wallonië iets meer dan de helft van de leerlingen in type I-scholen; in Vlaanderen was dat bijna 30%.

Volgens art. 6 van de wet van 29 mei 1959 beschikt elke inrichtende macht over de vrijheid om leerplannen, didactische werkvormen en lesroosters te bepalen. Deze leerplannen moeten echter goedgekeurd worden door de ministers van nationale opvoeding om het studiepeil te waarborgen. Indien er echter een fundamentele onderwijs hervorming wordt nagestreefd, zoals dit het geval was voor het VSO, moet er overleg zijn tussen de verschillende inrichtende machten.

Dit betekent echter niet dat de leerplannen in elke school verschillend zijn. Voor de verschillende onderwijsnetten (zie verder) bestaan er *nationale leerplancommissies*, samengesteld uit inspecteurs en leerkrachten. De controle op de uitvoering van deze leerplannen is in handen van de *rijksinspecteurs* of van *inspecteurs* verbonden aan het eigen onderwijsnet (het katholiek onderwijsnet heeft dus zijn eigen inspecteurs).

Het traditionele secundair onderwijs (type II)

Na met goed gevolg het lager onderwijs te hebben beëindigd, kan elk kind in type II starten in één van de volgende vier onderwijsstromen: de Oude Humaniora (waar de klassieke talen centraal staan), de Moderne Humaniora (waar wiskunde en natuurwetenschappen meer aandacht krijgen), het Technisch Onderwijs (met veel aandacht voor een theoretisch-technische vorming), het Beroepsonderwijs (met nadruk op de handvaardigheid). De oude en moderne humaniora vormen samen het 'Algemeen secundair onderwijs' (ASO) of het 'Middelbaar Onderwijs'.

Deze vier stromen omvatten elk twee cycli van elk drie leerjaren: het lager secundair onderwijs (LSO) en het hoger secundair onderwijs (HSO). In principe kan een leerling in de lagere cyclus van het algemeen en het technisch secundair onderwijs overstappen van de ene stroom naar de andere. Normaliter echter begint een leerling op twaalfjarige leeftijd een bepaalde stroom en blijft er zes jaar in. En zo er enig verloop is, dan meestal toch van een traditioneel meer gewaardeerde naar een traditioneel minder gewaardeerde stroom (b.v. van de oude humaniora naar de moderne).

In het algemeen en technisch secundair onderwijs omvat het leerplan naast de voor elke stroom geëigende specialisatie ook nog meer algemene vakken zoals godsdienst of moraal, moedertaal en tweede taal, wis- en natuurkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, lichamelijke opvoeding en eventueel muziek of plastische vorming. Aan het einde van de eerste cyclus krijgt de leerling die geslaagd is in zijn examens een getuigschrift; aan het eind van het hoger secundair onderwijs ook.

De leerlingen van het beroepsonderwijs krijgen een kwalificatie-getuigschrift na hun 4de, 5de, 6de, 7de of 8ste jaar (afhankelijk van het aantal leerjaren dat de gevolgde afdeling omvat).

Het getuigschrift van hoger secundair onderwijs (HSO) is een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde om toegang te krijgen tot het onderwijs van universitair niveau (universiteit en hoger onderwijs van het lange type — zie verder). Via de wet van 8 juni 1964 werd weliswaar de omnivalentie der getuigschriften HSO aanvaard (zodat er een vrije toegang is tot nagenoeg elke universitaire studierichting ongeacht de gevolgde studierichting in het secundair onderwijs), doch werd tevens het maturiteits-examen ingevoerd. Dit examen wordt georganiseerd binnen en onder de bevoegdheid van elke school van secundair onderwijs, hoewel de jury gedeeltelijk extern is aan de school. Het behelst het schrijven van een verhandeling en een mondelinge ondervraging over één hoofdvak of twee bijvakken van het gevolgde curriculum. Slagen in dit examen impliceert volgens de wet dat de examinandus voldoende maturiteit bezit om universitaire studies te kunnen aanvaatten. In het licht van het groot aantal mislukkingen aan de universiteit en gegeven de zeer hoge verhouding bekwaamheidsdiploma's (verkregen na het maturiteitsexamen)/getuigschriften HSO (ongeveer 88% in 1977) werd de doelmatigheid van dit examen in de voorbije jaren reeds herhaaldelijk in vraag gesteld. Merken we nog op dat het getuigschrift LSO en HSO alsook het 'bekwaamheidsdiploma' door leerlingen die niet deelnamen aan de gewone leergangen in een school, kunnen behaald worden voor een Centrale Examencommissie, die elk jaar door de minister van nationale opvoeding wordt opgericht.

Onderwijsinstellingen kunnen bestaan uit de eerste cyclus of uit beide cycli. Ze kunnen één of meerdere stromen omvatten. Het ASO wordt meestal verstrekt in scholen waar de zes jaren van de twee stromen aanwezig zijn. In het rijksonderwijs worden deze scholen (thans gemengd onderwijs) athenea genoemd. In het katholiek onderwijs spreekt men vaak van colleges (in het geval van jongensscholen) en instituten (zowel voor jongens als meisjes) of lycea (voor meisjes). Technisch onderwijs en beroepsonderwijs worden meestal verstrekt in aparte scholen. In het kader van de maatregelen voor rationalisatie en programmatie heeft men sedert 1 februari 1981 ruimere samenwerkingsverbanden tussen scholen gevormd, de scholengemeenschappen. Daarin kunnen de vier verschillende stromen aanwezig zijn. Deze scholengemeenschappen worden binnen elk onderwijsnet afzonderlijk gevormd.

Het Vernieuwd Secundair Onderwijs (VSO) of het secundair onderwijs van type I

Door de wet van 19 juli 1971 werd in België een vernieuwd secundair onderwijs mogelijk gemaakt. De hoofdbedoeling van dit onderwijssysteem is de verschillende afdelingen van het secundair onderwijs een meer gelijkwaardige inhoud te geven, de studiekeuze uit te stellen en gemakkelijke overgangen te voorzien tussen algemeen technisch en beroepsonderwijs. Op die wijze wil men de democratisering van het onderwijs bevorderen.

Om dit te bereiken werden een nieuwe onderwijsopbouw en een aantal meer inhoudelijke en didactische vernieuwingen ingevoerd. De maatregelen op peda-

gogisch-didactisch vlak getuigen van een sterke georiënteerdheid op een meer aan de behoeften en mogelijkheden van leerlingen afgestemd onderwijs.

Structureel is het Vernieuwd Secundair Onderwijs onderverdeeld in drie graden, n.l. de eerste graad of observatiegraad, de tweede graad of oriënteringsgraad en de derde graad of determinatiegraad. Elke graad bestaat uit twee studiejaar.

Daarenboven is het VSO (vanaf de tweede graad) ingedeeld in twee stromen: de doorstroming en de kwalificatie. De doorstroming bereidt de leerlingen voor op voortgezette studie in de diverse vormen van hoger onderwijs, alsook op het vervullen van niet-gespecialiseerde ambten in allerlei administraties. De kwalificatiestroom is meer gericht op de voorbereiding van leerlingen op een directe intrede in de maatschappij, waar ze een meer gespecialiseerde functie kunnen uitoefenen. Deze stroom groepeerd technisch en kunstonderwijs en het vernieuwd beroepssecundair onderwijs. De stap naar het beroepsleven kan gebeuren na de korte kwalificatie aan het einde van de determinatiegraad. Op elk van beide eindpunten is ook een vervolmakings- of specialisatiejaar voorzien.

De observatiegraad

In de observatiegraad krijgen alle leerlingen eenzelfde curriculum. Indien er ernstige tekorten waar te nemen zijn in de basisopleiding der leerlingen, worden deze leerlingen in 1ste leerjaar B geplaatst. Eens bijgewerkt, kunnen deze B-leerlingen gedurende het jaar eventueel overstappen naar het A-jaar. De bedoeling van dit eerste jaar is door de observatie de aanleg en belangstelling van de leerlingen te kennen.

Het tweede jaar is voor het grootste deel (25 u per week) nog een gemeenschappelijk jaar; de resterende tijd (7 of 9 u) kunnen de leerlingen besteden aan de voorziene 'opties' zoals klassieke talen, moderne talen, mechanica enz. Leerlingen die duidelijk meer voelen voor handvaardigheid worden samengebracht in het beroepsvoorbereidend jaar. Deze leerlingen kunnen enkel verder studeren in het beroepsonderwijs.

De oriëntatiegraad

In de oriëntatiegraad stappen de leerlingen over naar de doorstromingsrichting of de kwalificatierichting. De bedoeling hier is de leerlingen te begeleiden naar de specialisatie die voor hen het meest geschikt is. In de doorstromingsrichting worden nog steeds 24 of 25 lestijden aan gemeenschappelijke vorming besteed; de ruimte voor de opties is dus vrij beperkt (7 à 9 lestijden). In de kwalificatierichting daarentegen beslaat de gemeenschappelijke vorming nog maar 7 à 13 lestijden.

De determinatiegraad

Pas in het vijfde jaar gebeurt de definitieve onderwijskeuze. Vanaf dat jaar kan men niet meer van optie veranderen, noch in de doorstromings- noch in de kwalificatierichting. Het gemeenschappelijk curriculum omvat slechts 15 lestijden in de doorstromingsrichting en 7 tot 10 in de kwalificatierichting. De overige uren (17 of meer) worden besteed aan de opties.

Studenten van de doorstromingsrichting die zich in een bepaald vak verder willen bekwamen met het oog op de overgang naar het hoger onderwijs kunnen nog een 'voorbereidend jaar' volgen.

De getuigschriften worden in het VSO op dezelfde momenten afgeleverd als in het eerste type. Ook de maturiteitsproef is behouden.

Het hoger onderwijs (zie schema 1)

Het hoger onderwijs bestaat uit het *universitair onderwijs* (gegeven aan de universiteiten) en het *hoger onderwijs van het korte type* (2 à 3 jaar) en van het *lange*

type (vier jaar), dat aan instituten wordt gegeven. Voor het universitair onderwijs en het hoger onderwijs van het lange type moet de student beschikken over een bekwaamheidsdiploma (maturiteitsproef).

Men onderscheidt in het *hoger onderwijs* zeven categorieën: het technisch, economisch, agrarisch, paramedisch, sociaal, artistiek en pedagogisch hoger onderwijs. In elk van deze zeven categorieën kan hoger onderwijs van het lange en het korte type worden ingericht. Tot het lange type behoren de opleidingen tot industrieel ingenieur, licentiaat in de handelwetenschappen, handelsingenieur, licentiaat vertaler-tolk, architect. In het korte type worden o.m. de volgende opleidingen verzorgd: maatschappelijk werker, gegradueerde ziekenverpleegster (er), kleuterleidster (leider), onderwijzer (es), geaggregeerde voor het lager secundair onderwijs. België beschikt over 17 instellingen voor *universitair onderwijs* (universiteiten, universitaire faculteiten en rijksuniversitaire centra). Universiteiten bestaan uit vele faculteiten en geven een opleiding op kandidaatsniveau (voor de meeste diploma's 2, soms 3 jaar), op licentiaatsniveau (voor de meeste diploma's 2 jaar, soms 3 of 4) en leveren doctorsgraden af. Universitaire faculteiten en rijksuniversitaire centra groeperen slechts enkele faculteiten en verzorgen meestal slechts onderwijs op kandidaatsniveau.

De academische graden (kandidaat, licentiaat, doctor), afgeleverd door het universitair onderwijs, zijn wettelijk of wetenschappelijk. Wettelijke graden zijn graden waarvan de grote lijnen van het curriculum door de minister van nationale opvoeding zijn vastgelegd. Dit is het geval voor geneeskunde, rechtsgeleerdheid, tandheelkunde enz. Voor wetenschappelijke graden wordt de inhoud van de opleiding door de academische overheid van de universiteit bepaald. Dit is meestal het geval voor de jongere disciplines, b.v. criminologie, sociologie, pedagogie, economie. Op dit ogenblik bestaan er ministeriële voorstellen om het onderscheid tussen wettelijke en wetenschappelijke graden op te heffen.

Tussen het hoger onderwijs van het korte en lange type en het universitair onderwijs zijn er geen soepele overgangen voorzien, ofschoon dit vele jaren een punt van bespreking is geweest.

Enkele bijzondere onderwijsvormen

Buiten de juist beschreven onderwijsopbouw zijn er enkele opleidingen te vermelden die niet door het ministerie van nationale opvoeding worden georganiseerd of gesubsidieerd zoals de opleiding van officieren aan de Koninklijke Militaire School (ministerie van landsverdediging), het onderwijs georganiseerd door de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (ministerie van tewerkstelling en arbeid) e.a.

Op het vlak van de onderwijs- en vormingsactiviteiten voor werkende jongeren, ten slotte, signaleren wij de 'leercontracten' voor de leersjongens-zelfstandigen en het stelsel van 'kredieturen' voor het volgen van 'leergangen voor sociale promotie'. Leercontracten kunnen, na het aflopen van de leerplicht, worden aangegaan met iemand die zelfstandig een beroep uitoefent. De duur van het leercontract is vier tot zes jaar. De jeugdige werknemers krijgen één dag onderwijs per week, deels van algemenvormende aard, deels gericht op het gekozen beroep (loodgieter, kapper, enz.). Voor het overige werken ze in het bedrijf van hun patroon. De leergangen voor sociale promotie bieden uitsluitend beroepsgericht onderwijs (meestal in de vorm van avondcursussen). Sinds de invoering, in 1973, van het stelsel van 'kredieturen' kan de (jonge) werknemer voor het volgen van dit onderwijs een beperkt aantal uren van zijn werk wegblijven met behoud van zijn loon of althans een deel ervan.

II. Beheer en bestuur van het Belgisch onderwijs

De inrichtende machten

Gelijk welke rechtspersoon of natuurlijke persoon kan in België onderwijs inrichten op voorwaarde dat hij zich voegt naar kwaliteitseisen gesteld door de wetgever. De staat subsidieert dit onderwijs. Dit subsidiëringsprincipe was dikwijls en is nog steeds discussiepunt tussen de verschillende politieke partijen.

De laatste schoolstrijd (1954-1958) resulteerde in de wet van 29 mei 1959, herzien door de wet van 11 juli 1973 (Schoolpactwetten), die de vrijheid van organisatie van onderwijs waarborgt. In deze wetten wordt vastgelegd dat de overheid niet enkel het onderwijs ingericht door het rijk, provincies en gemeenten betaalt, maar ook het vrij onderwijs. Het onderwijs ingericht door het rijk, provincies en gemeenten wordt het *officieel onderwijs* genoemd. De *inrichtende machten* zijn resp. de minister van nationale opvoeding, de provinciebesturen en de gemeentebesturen. Onderwijs ingericht door het privé-initiatief van rechtspersonen of natuurlijke personen wordt het *vrij onderwijs* genoemd. Het grootste deel van dit vrij onderwijs is *confessioneel onderwijs* d.w.z. dat het georganiseerd is door inrichtende machten die zich tot een bepaalde geloofsgroep rekenen en 3/4 van het personeel van de school houder is van een diploma van het confessioneel onderwijs. Dit onderwijs is meestal katholiek; er zijn echter ook enkele protestantse en israëlitische scholen.

Officieel onderwijs is meestal *neutraal onderwijs*. De wetgever beschouwt alle scholen waar gelijk welke filosofische en godsdienstige overtuiging van de kinderen wordt geëerbiedigd en 3/4 van het onderwijzend personeel houder is van een diploma van het officieel en neutraal onderwijs als neutraal.

De wet voorziet ook de oprichting van pluralistische scholen, waarin alle filosofische en religieuze strekkingen van een bepaalde regio op een gelijke wijze zouden vertegenwoordigd zijn in de inrichtende macht. Op dit ogenblik bestaan zij echter nog niet.

Aangezien basis- en secundair onderwijs in principe gratis zijn, ontvangt het gesubsidieerd onderwijs (d.i. gemeentelijk, provinciaal en vrij onderwijs) toelagen voor de wedden van het personeel, de werking en de uitrusting der school en toelagen voor de betaling der renten op leningen voor de financiering van gebouwen. Deze toelagen zouden het gesubsidieerd onderwijs financieel op voet van gelijkheid moeten brengen met het rijksonderwijs. Nochtans zijn er nog discrepanties, die tot tal van spanningen tussen de minister en vooral het vrij onderwijs aanleiding geven.

De schoolpactwetten zijn het resultaat van overleg tussen de verschillende politieke partijen binnen de 'nationale schoolpactcommissie'. Ofschoon deze schoolpactcommissie geen bij wet erkend lichaam is, moet de minister van nationale opvoeding steeds het advies inwinnen van deze commissie indien een bepaalde beleidsmaatregel de schoolvrede zou kunnen verstoren. Belangrijk is ook te weten dat de schoolpactwetten van toepassing zijn op het hele onderwijssysteem met uitzondering van de universiteiten.

De beheersstructuur

Nationaal

Gezien België meer en meer een federale structuur aanneemt zijn er twee ministers van nationale opvoeding, één verantwoordelijk voor het beleid van het Duitstalig en

Franstalig onderwijs (Wallonië en Brussel) en één voor het Nederlandstalig onderwijs (Vlaanderen en Brussel). De taak van deze ministers is de vormgeving van het algemeen onderwijsbeleid, de inrichting van het rijksonderwijs, inspectie van het onderwijs en toezicht op de toepassing der taalwetten. Voor het onderwijsbeleid is ook het parlement belangrijk. Indien men een fundamentele verandering aan de onderwijsstructuur wil aanbrengen, moet dit geregeld worden bij wet, gestemd door het parlement.

Om hun taak uit te voeren worden de ministers bijgestaan door administratieve diensten, de inspecteurs van het onderwijs en de plaatselijke schoolhoofden. Ofschoon deze ministers enkel maar het rijksonderwijs inrichten, hebben ze toch een belangrijke invloed op de onderwijsorganisatie van het gesubsidieerd onderwijs. Dit onderwijs kan immers maar gesubsidieerd worden als het voldoet aan de volgende eisen: de taalwetten naleven; structuur en leerplan laten goedkeuren door de minister; zich aan staatsinspectie onderwerpen; rijksnormen inzake aantal leerlingen per klas naleven; over gezonde lokalen en goed didactisch materiaal beschikken; gekwalificeerd personeel tewerkstellen.

Het gesubsidieerd onderwijs is ook nationaal georganiseerd, ofschoon deze nationale organisaties niet de inrichtende macht ervan vormen. De belangrijkste organisatie is deze van het katholiek onderwijs (57% van alle leerlingen in België in 1970-1980; kunstonderwijs en universitair onderwijs niet inbegrepen). Het Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs (NSKO) is verantwoordelijk voor de coördinatie van dit katholiek onderwijs. Zijn directeur-generaal vertegenwoordigt in rechte het katholiek onderwijs bij de openbare machten en bij andere organisaties. Door het NSKO worden ook delegaties gezonden naar de verschillende Hoge Raden (zie infra) van het ministerie van nationale opvoeding. Dit centraal orgaan organiseert ook een eigen inspectie voor het vrij katholiek onderwijs.

Indien de minister fundamentele onderwijshervormingen wil doorvoeren, moet hij de betrokken Hoge Raad (Hoge Raad van het Buitengewoon Onderwijs, Hoge Raad van het Technisch Onderwijs, etc.) raadplegen. In deze raden zitten naast vertegenwoordigers van het rijksonderwijs, vertegenwoordigers van de verschillende andere onderwijsnetten (gemeentelijk, provinciaal, vrij) en van de vakbonden.

Zowel in het rijksonderwijs als in het vrij onderwijs is het beleid in grote mate gecentraliseerd. Dit zal in de toekomst nog sterker gevoeld worden wanneer de scholengemeenschappen gaan functioneren. De bedoeling van deze scholengemeenschappen is het onderwijs per net te rationaliseren door kleine scholen af te schaffen of te fusioneren. Hierdoor zal in het vrij onderwijs geraakt worden aan de autonomie van de plaatselijke inrichtende machten.

Plaatselijk

De dagelijkse leiding van de scholen is in handen van een directeur of directrice, eventueel bijgestaan door één of meerdere adjuncten. De directie is verantwoording verschuldigd tegenover de inrichtende macht en tegenover de minister van nationale opvoeding. Zoals hoger reeds is aangeduid ligt een groot deel van de onderwijsstaak reeds vast. Voornamelijk op het zuiver didactisch vlak kan binnen het vrij onderwijs een meer onafhankelijk beleid gevoerd worden.

In het rijksonderwijs is er voor elke school een 'comité voor associatief beheer'. Dit comité bestaat uit het inrichtingshoofd, een afvaardiging van het onderwijzend personeel, een delegatie van de leerlingen en een vertegenwoordiging van de ouderverenigingen. De taak van dit comité is hoofdzakelijk adviserend. De adviezen hebben betrekking op alle vlakken van het schoolbeheer. Een gelijkaardige organisatie

bestaat niet in het vrij onderwijs. Wel gebeurt het daar dat in de 'inrichtende macht' ouders worden opgenomen.

III. De leerkrachten

Opleiding

Kleuterleid(st)ers, onderwijzer(e)s(sen) en leerkrachten van de eerste drie jaren van het secundair onderwijs krijgen een opleiding in het Pedagogisch Hoger Onderwijs van het korte type. Voor deze drie functies duurt de opleiding even lang, 2 jaar. Zij gebeurt nochtans in verschillende instituten en volgens een verschillend leerplan. Kleuterleid(st)ers worden opgeleid in de kleuternormaalscholen, onderwijzer(e)s(sen) in de lagere normaalscholen en leerkrachten van het lager secundair onderwijs in de middelbare normaalscholen. In al deze scholen is ruimte ingebouwd voor didactische ervaring in daarvoor speciaal bestaande 'oefenscholen'. De opleiding van kleuterleid(st)er en onderwijzer(es) is algemeen, d.w.z. zij krijgen een pedagogische vorming die hen toelaat in gelijk welk leerjaar les te geven. In de middelbare normaalscholen krijgen de toekomstige leerkrachten een opleiding die hen speciaal voorbereidt op het doceren van één of twee vakken.

De leerkrachten van het hoger secundair onderwijs worden gevormd aan de universiteiten of het hoger onderwijs van het lange type. Hier is de theoretische en praktische pedagogisch-didactische opleiding zeer beperkt. Vele studenten nemen deze opleiding (aggregatie voor het hoger secundair onderwijs) op tijdens de laatste twee jaren van hun universitaire studie. Met het diploma van 'geaggregeerde voor het HSO' verwerft men onderwijsbevoegdheid voor de discipline waarin men licentiaat of doctor is.

Bekwaamheidsbewijzen en statuut van de leerkrachten

De minister bepaalt de bekwaamheidsbewijzen voor alle onderwijsvormen en onderwijsnetten. Benoemingen in het vrij onderwijs zowel als in het officiële onderwijs gebeuren volgens dezelfde ministeriële voorschriften. Na een tijdelijke aanstelling van enkele jaren volgt meestal een definitieve benoeming. Deze definitieve benoeming kan maar vernietigd worden indien de leerkracht niet overeenkomstig het statuut heeft gehandeld. Voor het rijksonderwijs wordt dit statuut bepaald door de minister. De wet vraagt voor het vrije onderwijs een statuut dat gelijkwaardig is aan dit van het rijk. Aangezien de katholieke scholen de levensbeschouwelijke specificiteit van hun onderwijs willen beschermen geeft dit statuut heel veel problemen en worden o.m. eisen gesteld in verband met het privé-leven en de ideologische opvattingen van de leerkracht. Voor bepaalde drukingsgroepen is de gelijkheid van dit statuut met het statuut der leerkrachten in het rijksonderwijs erg discutabel.

Organisaties van leerkrachten

Leerkrachten hebben zich ter verdediging van hun beroepsbelangen in vakbonden georganiseerd. Deze onderwijsvakbonden maken deel uit van de grote syndicale organisaties, nl. het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV), het socialistische Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV), de Algemene Centrale van Liberale

Vakbonden (ACLVB). Ofschoon al deze vakbonden in elk onderwijsnet werken, kan men als algemene regel stellen dat het ACV de meeste aanhangers vindt in het vrij onderwijs en het ABVV in het rijksonderwijs. Over de algemene syndicalisatiegraad in het onderwijs zijn maar weinig gegevens bekend. Een recent onderzoek in het Waalse secundair onderwijs leert dat bijna 2 op 3 leerkrachten gesyndiceerd zijn. Dit verschilt alnaargelang van het net: in het rijksonderwijs is dit 68%, in het provinciaal onderwijs 79%, in het gemeentelijk onderwijs 64% en in het vrij onderwijs 56% (J. Nizet en J.L. Genard, 'Les professeurs de l'enseignement secondaire', in *CRISP-Courrier Hebdomadaire*, 918, 1981).

1. In het ACV zijn volgende onderwijsvakbonden aanwezig:

- COV-FIC (Christelijk Onderwijzersverbond - Fédération des Instituteurs Chrétiens): 50 632 leden in 1974; dit is ongeveer 80% van het personeel in het gemeentelijk en vrij basisonderwijs;
- CVMNO-CEMNL (Christelijke Centrale van het Personeel bij het Vrij Middelbaar en Normaalonderwijs - Centrale Chrétienne des Membres du Personnel de l'Enseignement Moyen et Normal Libre): in 1974 14 548 leden of 50% van de werknemers in die sector;
- CCPTO-CCPET (Christelijke Centrale van het Personeel bij het Technisch Onderwijs - Centrale Chrétienne du Personnel de l'Enseignement Technique): in 1974 30 261 leden of ongeveer 90% van de werknemers;
- CURO-UCEO (Christelijke Unie van Personeelsleden bij het Rijksonderwijs - Union Chrétienne du Personnel de l'Enseignement Officiel): in 1974 3 939 leden of 14% van de werknemers.

2. In het socialistisch vakverbond waren in 1976 46 000 mensen aangesloten bij ACOD/onderwijs-CGSP/enseignement (Algemene Centrale der Openbare Diensten/sector onderwijs, Centrale Générale des Services Publics/secteur enseignement).

3. Het onderwijs syndicaat van de liberale vakbond heet VSOA/onderwijs-SLFP/enseignement (Vrij Syndicaat van het Openbaar Ambt/Syndicat Libre de la Fonction Publique) en daarvan is het ledental onbekend; de syndicale macht is eerder klein.

Daarnaast bestaan er nog een vijftal andere, kleine syndicale groepen die los willen komen van de politiek-gebonden syndicaten. Hun betekenis op het nationale vlak is gering.

Overleg met de overheid

Vakbonden van leerkrachten plegen in verschillende organen overleg met de overheid. Zo bepaalt artikel 45 van de wet van 29 mei 1959 dat er *paritaire comités* moeten opgericht worden. Deze paritaire comités bestaan uit evenveel vertegenwoordigers van de inrichtende machten als vertegenwoordigers van de personeelsleden. Zij hebben als taak te beslissen over de algemene arbeidsvoorwaarden der leerkrachten, het oplossen van geschillen tussen werkgever en werknemer en dienen statuten voor tuchtregeling te formuleren. De onderwijsvakbonden hebben ook een adviserende stem in de reeds vroeger vermelde Hoge Raden.

Belangrijk is verder aan te stippen dat de leerkrachtvakbonden van het ACV een sterke vertegenwoordiging hebben in tal van adviesraden van het katholiek onderwijs.

IV. De onderwijsbegeleidende diensten

Nascholing van leerkrachten, begeleiding van studiekeuze, begeleiding van onderwijsvernieuwing en wetenschappelijk onderzoek worden georganiseerd door het officieel en het vrij onderwijs. In die zin blijft elke zuil zijn eigen cliënteel verzorgen.

Op het vlak van de *nascholing van leerkrachten* is de rijksinspectie belangrijk. Zij organiseert nationale studiedagen en recyclage voor leerkrachten. In het vrije en het gesubsidieerde officiële onderwijs gebeurt hetzelfde. Jaarlijks worden studiedagen ingericht voor alle leerkrachten. Leerkrachten die zich verder in de opvoedkunde willen bekwamen of zich voorbereiden op het examen van kantonaal inspecteur kunnen leergangen volgen aan de 'hogere instituten voor opvoedkunde'.

Voor de *begeleiding van leerlingen bij studie en/of beroepskeuze* heeft men een uitgebreid net van Psycho-Medische-Sociale Centra (PMS), alle verbonden aan één van de vier onderwijsnetten. Hun taak is de leerlingen van het zesde leerjaar lager onderwijs te begeleiden bij hun overgang naar het secundair onderwijs en hen tijdens en op het einde van dat onderwijs bij de studiekeuze te helpen. Een PMS-centrum is bemand met minstens één adviseur-directeur (psycholoog of pedagoog), één adviseur (psycholoog of pedagoog), één maatschappelijk werker en één verpleegster. Aan elk centrum is ook een geneesheer verbonden. De taak van de PMS-centra is sedert de invoering van het VSO verruimd: zij zorgen ook voor de begeleiding van scholen die naar het VSO overstappen.

Onderwijsvernieuwing wordt echter nog intenser ondersteund door daartoe speciaal opgerichte diensten in het officieel en het vrij onderwijs. Binnen het kader van het officieel onderwijs zijn er ter ondersteuning van het VSO een centraal pedagogisch bureau en per provincie regionaal-pedagogische bureaus.

In het katholiek onderwijs heeft men een gelijkaardige organisatie. Vrijgestelde coördinatoren werken eveneens samen met de inspecteurs van het vrij onderwijs bij de begeleiding van scholen die overstappen naar het VSO.

Om deze innovatie in het officieel en het vrij onderwijs zo goed mogelijk te synchroniseren, is er sedert 1976 een 'overleg- en verbeteringscommissie' opgericht, waarin rijks- en vrij initiatief vertegenwoordigd zijn.

Voor de begeleiding van het vernieuwd lager onderwijs heeft men in het rijks- en vrij onderwijs gelijkaardige begeleidingsorganen voorzien als voor het VSO. De diensten worden in dit verband geadviseerd door de 'commissie onderwijsvernieuwing basisonderwijs', waarin vertegenwoordigers van het officieel en het vrij onderwijs zetelen.

Het wetenschappelijk onderzoek in verband met onderwijs gebeurt hoofdzakelijk aan de universiteiten. Coördinatie hiervan zou voor het rijksonderwijs moeten gebeuren door het centraal pedagogisch bureau.

V. Belangengroeperingen rond het onderwijs

Het onderwijs is in onze samenleving een zo belangrijk goed dat allerlei groeperingen het in één of andere zin trachten te beïnvloeden.

Een eerste groep van belanghebbenden zijn de ouders. Sedert 1970 is de betekenis van ouderverenigingen als drukingsgroepen toegenomen. In het Franse landsgedeelte bestaat er o.m. een nationale ouderraad, samengesteld uit vertegenwoordigers van de

verschillende onderwijsnetten, die de minister van nationale opvoeding kan adviseren. In het Nederlandstalig landsgedeelte bestaat voor het officieel onderwijs een Nationaal Verbond van Ouderverenigingen. Deze ouderverenigingen zijn betrokken bij het associatief beheer van de officiële scholen (vroeger al besproken).

In het katholiek onderwijs bestaat er een Nationale Confederatie der Ouderverenigingen die 3000 plaatselijke ouderverenigingen overkoepelt. Zij tracht nationaal invloed uit te oefenen op het beleid van de minister en van het nationaal secretariaat van het katholiek onderwijs. Daarenboven informeert zij de ouders over opvoeding en onderwijs (maandblad *Brug*).

Op de tweede plaats zijn de arbeidersbewegingen geïnteresseerde partij. Zij stellen belang in de algemene vorming van hun leden. Het onderwijs is hiervoor een belangrijk instrument. De invulling van dit onderwijs zullen zij dan ook niet uitsluitend overlaten aan de ministers. De vakbonden en de sociaal-culturele arbeidersorganisaties komen uiteraard ook op voor de bevordering van de democratisering van het onderwijs.

De invloed van het Verbond van Belgische Ondernemingen (VBO) is occasioneel, maar belangrijk. Het VBO spreekt vooral zijn opinie uit wanneer het gaat om onderwijsvernieuwingen die het industriële leven rechtstreeks of onrechtstreeks kunnen beïnvloeden. Toen de wet op het VSO ter sprake kwam in het parlement, werd door de minister uitdrukkelijk naar het VBO-advies verwezen.

Onderwijsaangelegenheden kunnen ook de interesse wekken van de niet-verzuilde Bond van de Grote en Jonge Gezinnen in Vlaanderen en van de zusterorganisatie in Wallonië. Zij verdedigen voornamelijk de belangen van de grote gezinnen, maar mengen zich ook in meer algemene pedagogische discussies.

De Vereniging Vlaamse Leerkrachten (VVL) is een beroepsorganisatie van leerkrachten die zich buiten de traditionele christelijke, socialistische en liberale zuilen willen opstellen. Als vakbond kan deze organisatie weinig invloed ontwikkelen, aangezien zij niet aan de vele overlegorganen mag deelnemen. De invloed komt voornamelijk langs publieke standpuntbepalingen en langs de opiniërende werking bij de leden.

Tegenover deze verzuilde en niet-verzuilde drukkingsgroepen staan er een aantal kleinere organisaties die de heersende maatschappijopvattingen en het bestaande onderwijssysteem in België scherp bekritisieren. Hun invloed is echter beperkt.

Ofschoon in de strikte betekenis van het woord de politieke partijen geen drukkingsgroepen zijn, moet voor hen hier toch een plaats ingeruimd worden. Zij hebben immers op verschillende momenten in de Belgische onderwijsgeschiedenis de bevolking gemobiliseerd voor een bepaalde opvatting over de onderwijsorganisatie. Traditioneel wordt het onderwijs beïnvloed door de volgende politieke families en hun partijen, die in een Vlaamse en een Waalse versie bestaan: de christen-democratische familie (*Christelijke Volkspartij - Parti Social Chrétien*), de socialistische familie (*Socialistische Partij - Parti Socialiste*) en de liberale familie (*Partij voor Vrijheid en Vooruitgang - Parti Réformateur Libéral*). De christen-democraten zijn de verdedigers van het vrij katholiek onderwijs; socialisten en liberalen verdedigen meer het staatsinitiatief terzake. Op het vlak van de onderwijsvernieuwing is er een verschil te merken tussen liberalen en socialisten: de liberalen wilden een doorgedreven comprehensivering van het secundair onderwijs afremmen terwijl de socialisten deze juist wilden stimuleren. Bij de christen-democraten is er op dit vlak nog verdeeldheid. Naast deze drie politieke families zijn er nog een aantal kleinere partijen. Hun invloed op onderwijsvlak is meestal onrechtstreeks (zij zijn zelden regeringspartijen), maar kan de regering inspireren. De Vlaamse Volksunie, bijvoorbeeld, wijst voortdurend op de benadeling van Vlaanderen op onderwijsgebied.

Organisaties, instellingen, overlegorganen

ABVV	Algemeen Belgisch Vakverbond
ACLVB	Algemene Centrale van Liberale Vakverbonden
ACOD-CGSP	Algemene Centrale der Openbare Diensten-Centrale Générale des Services Publiques (socialistische vakbond)
ACV	Algemeen Christelijk Vakverbond
CCPTO-CCPET	Christelijke Centrale van het Personeel bij het Technisch Onderwijs-Centrale Chrétienne du Personnel de l'Enseignement Technique
COB	Commissie Onderwijsvernieuwing Basisonderwijs
COV-FIC	Christelijk Onderwijzersverbond-Fédération des Instituteurs Chrétiens
CPB	Centraal Pedagogisch Bureau
CVMNO-CEMNL	Christelijke Centrale van het Personeel bij het vrij Middelbaar en Normaalonderwijs
CURO-UCEO	Christelijke Unie van Personeelsleden bij het Technisch Onderwijs-Union Chrétienne du Personnel de l'Enseignement Officiel
NCOV	Nationale Confederatie der Ouderverenigingen
NSKO	Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs
PMS	Psycho-Medisch-Sociaal Centrum
RPB	Regionaal Pedagogisch Bureau
VBO	Verbond van Belgische Ondernemingen
VSOA-SLFP	Vrij Syndicaat van het Openbaar Ambt-Syndicat Libre de la Fonction Publique (liberale vakbond)

Schoolsoorten

ASBO	Aanvullend secundair beroepsonderwijs
ASO	Algemeen secundair onderwijs
BLO	Buitengewoon lager onderwijs
BO	Buitengewoon onderwijs
BSBO	Buitengewoon secundair beroepsonderwijs
BSO	Beroepssecundair onderwijs
BSTO	Buitengewoon secundair technisch onderwijs
HSBO	Hoger secundair beroepsonderwijs
HSO	Hoger secundair onderwijs
HSTO	Hoger secundair technisch onderwijs
KSO	Kunst-secundair onderwijs
LSBO	Lager secundair beroepsonderwijs
LSO	Lager secundair onderwijs
LSTO	Lager secundair technisch onderwijs
TSO	Technisch secundair onderwijs
VBSO	Vernieuwd beroepssecundair onderwijs
VLO	Vernieuwd lager onderwijs
VSO	Vernieuwd secundair onderwijs

Bijlage 1
Gewoon kleuter- en lager onderwijs 1979-1980

Kleuteronderwijs	Totaal	Rijk	Provincie	Gemeente	Particulier
Nederlands					
scholen	2 151	326	2	407	1 416
leerlingen	222 500	31 299	119	30 686	160 396
Franstalig					
scholen	2 103	217	2	1 108	776
leerlingen	159 936	16 507	133	81 673	61 623
Lager onderwijs					
Totaal					
Nederlands					
scholen	2 397	339	4	610	1 444
leerlingen	469 012	75 859	867	102 892	289 394
Franstalig					
scholen	2 420	256	4	1 367	793
leerlingen	370 968	54 077	1 171	167 261	148 459

Bron: *Statistisch Jaarboek van het onderwijs, schooljaar 1979-1980.*
Etudes et documents, N° 1, 1980.

Bijlage 2
Secundair Nederlandsstalig onderwijs 1979-1980

Rijk					
	Totaal	ASO	TSO	KSO	BSO
jongens	53 208	29 455	11 081	251	12 421
meisjes	44 197	27 607	5 873	562	10 155
Provincies					
	Totaal	ASO	TSO	KSO	BSO
jongens	10 148	1 052	7 047	12	2 010
meisjes	3 766	1 523	1 381	52	810
Gemeenten					
	Totaal	ASO	TSO	KSO	BSO
jongens	17 471	4 307	7 670	97	5 397
meisjes	12 249	3 573	3 749	105	4 822
Vrij					
	Totaal	ASO	TSO	KSO	BSO
jongens	166 466	83 961	63 711	314	18 480
meisjes	184 829	81 837	56 623	97	46 272
Totaal					
	Totaal	ASO	TSO	KSO	BSO
jongens	247 293	118 775	89 536	674	38 308
meisjes	245 041	114 540	67 626	816	62 059

Bron: *Statistisch Jaarboek van het Onderwijs, Schooljaar 1979-1980.*

Bijlage 3
Secundair Franstalig onderwijs 1979-1980

Rijk						
	Totaal		Type 2			Type 1
		ASO	TSO	BSO	KSO	
jongens	53 646	9 830	2 292	1 241	—	40 283
meisjes	46 243	9 261	996	695	—	35 291

Provincies						
	Totaal		Type 2			Type 1
		ASO	TSO	BSO	KSO	
jongens	18 058	—	1 572	1 060	—	15 426
meisjes	13 473	—	1 017	3 077	—	9 379

Gemeenten						
	Totaal		Type 2			Type 1
		ASO	TSO	BSO	KSO	
jongens	18 431	4 394	3 882	2 003	230	7 922
meisjes	25 028	5 793	3 993	6 810	212	8 220

Vrij						
	Totaal		Type 2			Type 1
		ASO	TSO	BSO	KSO	
jongens	77 140	24 279	12 120	6 261	—	34 481
meisjes	81 485	21 806	7 801	11 243	—	40 635

Totaal						
	Totaal		Type 2			Type 1
		ASO	TSO	BSO	KSO	
jongens	167 275	38 502	19 866	10 565	230	98 112
meisjes	166 229	36 860	13 807	21 825	212	93 525

Bron: *Etudes et documents*, N° 1, 1980.

Bijlage 4
Onderwijzend personeel

1. Kleuteronderwijs (1979-1980)					
	Totaal	Rijk	Provincie	Gemeenten	Particulier
Bestuurders zonder klas					
Titularis-bestuurders	16 863	2 290	27	5 170	9 376
Klassetitularissen					
2. Lager onderwijs (1979-1980)					
	Totaal	Rijk	Provincie	Gemeenten	Particulier
	45 666	7 426	197	14 055	23 988
3. Secundair onderwijs — Nederlandstalig (1979-1980)					
	Totaal	Rijk	Provincie	Gemeenten	Particulier
Regent	44 600	11 251	1 309	3 254	28 786
Licentiaat	17 091	4 409	624	833	11 225
Opvoedend hulppersoneel	6 537	2 211	156	361	3 809
Bestuurspersoneel	1 921	768	44	107	1 002
4. Secundair onderwijs — Franstalig (1975-1976)					
	Totaal	Rijk	Provincie	Gemeenten	Particulier
	56 286	17 525	6 180	6 668	25 913

- Bronnen: - *Statistisch Jaarboek van het Onderwijs*;
 - Ministère de l'Éducation Nationale et de la Culture Française, Service Statistique et Programmation;
 - J. NIZET en J.L. GENARD, 'Les professeurs de l'enseignement secondaire. Leurs caractéristiques sociologiques. Leur appartenance politique et syndicale', in *CRISP-Courrier Hebdomadaire*, n° 918 (april 1981).

Bibliografie

- P. COULEMNIER, *De collectieve opstelling van het onderwijzend personeel in het lager en secundair onderwijs. Een exploratief onderzoek*, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Leuven, 1977.
- Het Nederlandstalig Onderwijs in België*, Ministerie van Nationale Opvoeding, Brussel, 1980.
- J. NIZET en J.L. GENARD, 'Les professeurs de l'enseignement secondaire. Leurs caractéristiques sociologiques. Leur appartenance politique et syndicale', *CRISP-Courrier Hebdomadaire*, 918, april 1981.
- N.S.K.O., *Repertorium van het Katholiek Onderwijs*, Licap, Brussel, 1980.
- Standaard Encyclopedie voor Opvoeding en Onderwijs*, Standaard Uitgeverij, Uitgeverij Kinheim, Antwerpen/Hoorn, Deel 1, 1974, Deel 2, 1977.
- Statuut en reglement van het personeel van het katholiek onderwijs. Deontologische Kamer van het Katholiek Onderwijs*, Licap, Brussel, 1977.
- R. VAN BOCKSTAL, 'Onderwijsstatistieken 1977 - HSO (V)', in *Informatieblad*, vol. XIV (1979), nr. 8, 15-28.
- A.W. VRANCKX, R. SENELLE, *Schoolwetgeving*, Die Keure, Brugge, 6 delen, 1974-1980.
- Etudes et Documents*, 1979-1980.
- Statistisch Jaarboek van het onderwijs*, schooljaar 1979-1980.